

80
with a laurel wreath

**Профессор Байынқол Қалиұлы Қалиевтің
80 жылдығына арналған
«Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері» атты
халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
материалдары**

25 қаңтар, 2019 жыл, Алматы

* * *

Материалы

**Международной научно-практической конференции
«Актуальные проблемы казахского языкознания»,
посвященной 80-летию профессора
Байынкул Калиевича Калиева,**

25 января, 2019 год, Алматы

* * *

Proceedings of

**International scientific practical conference
“Topical problems of Kazakh linguistics”, dedicated
to the 80th anniversary of the professor
Baiynkul Kalievich Kaliyev,**

25th January, 2019, Almaty

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

**Профессор Байынқол Қалиұлы Қалиевтің 80 жылдығына арналған
«Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері» атты
халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
материалдары
25 қаңтар, 2019 жыл, Алматы**

**Материалы
Международной научно-практической конференции
«Актуальные проблемы казахского языкознания»,
посвященной 80-летию профессора Байынкул Калиевича Калиева,
25 января, 2019 год, Алматы**

**Proceedings of
International scientific practical conference
“Topical problems of Kazakh linguistics”,
dedicated to the 80th anniversary of the professor Baiynkul Kalievich Kaliyev,
25th January, 2019, Almaty**

Алматы, 2019

Абдуллина Г.Р., Аюпова Л.Ф., Валиева Г.Д. Юридические термины в турецком и башкирском языках	144
Бахшиева Т.Л. Onomastik lügətlər	146
Әшімбаева Н.М., Қордабай Б. Термин қалыптастырудағы аударманың рөлі	148
Әміров Ә.Ж., Досанов Б.И. Терминологиялық үрдістердің тілден тыс факторларының бірі – мемлекеттік тіл саясаты	152
Булатова М.Р. Мелекесский говор мишарского диалекта татарского языка: морфологические и лексические особенности	156
Ербол М. Шәкәрім шығармаларындағы заттық мәдениетке қатысты атаулар	158
Игиликова С.И. Etymology of the word «snail»	161
Ғұрбанова Х. Azərbaycan dilində sözləmə prosesi	164
Манашева М.Б. Түрік тіліндегі саяси терминдердің қалыптасу тарихы	167
Умирова З.А., Бектемирова С.Б. Терминнің негізгі белгілері және оған қойылатын талаптар.....	171
Shabnam Hasanli- Garibova. The norma in the scientific style of the XIII – XVI centuries' turkic languages	176
Шүленбаев Н.Қ. Терминжасам процесіндегі қиындықтар	180

III СЕКЦИЯ.

ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қалиев Б.Қ. Латын графикасына көшуге байланысты жанадан жасалған «Қазақ емлесінің негізгі ережелері» жөнінде	185
Жүнісбек Ә. Ақут әліпбидің фонетикалық сараптамасы	189
Ермекова Т.Н. Қазақ әліпбиін латын қарпіне көшірудегі кейбір лингвистикалық мәселелер.....	193
Зайсанбаев Т.Қ., Дәркенбаева К.Қ., Қастеева Т.Б. Алаш зиялыларының қазақ әліпбиі мен емлесі туралы пікірлері	196
Алдашева К.С. Латын негізді әліпби арқылы жаңа сөздерді меңгерудің әдістемелік тәсілдері	199
Алдашев Н.М. Латын әліпбиі – заман талабы	203
Исхан Б.Ж., Кульманова М.Н. Қазақ жазуын латыншаға ауыстырудың ұлттық негізі	205
Молдашева А. Кірме И таңбасының дыбыс мәні	211
Садуақас Н.А. Латын графикасындағы әліпби мен жазу	214
Уразбаев К.Б. О перспективности латинской графики нового казахского алфавита	218
Алимхан А.А., Кушербаев Б.Т. Латын әліпбиінің тарихы	220
Майлықұтова М.Ж., Досжанова А.И., XX ғасыр басындағы латын әліпбиіне көшуге байланысты пікірталас	224

Тәуелсіз қазақ елі латын әліпбиіне ауысқанда алаш зиялыларының мұраларын басшылыққа алып, қазақ тілінің табиғи қалпына қайта оралуына мүмкіндік беруі керек. Сонымен қатар бұл – орыс тілінің үстемдігінен құтқаратын, ұлттың рухани жаңғыруына бастайтын жол.

Әдебиет

- 1 Қазақ білімпаздарының тұңғыш съезі. – Алматы: «Атамұра», 2005. – 144
- 2 Байтұрсынұлы А. Бес томдық шығармалар жинағы. 3 т. – Алматы: «Алаш», 2005. – 352 б.
- 3 Жүсіпбек. «Емлені оңайлату жобасы» // «Жаңа мектеп». 1928. №4, 5. 34-38 бб. Кітапта: XX ғасыр басындағы қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы, «Қазығұрт», 2013 ж. – 640 б
- 4 Құрышжанов Ә. Тіл тарихы жайында ойлар (ғылыми мақалалар жинағы). – Алматы, 2008 ж. – 200б
- 5 Әміржанова Н. Қазақстандағы латын жазуының тарихи тағлымы. – Алматы: Мемлекеттік тілді дамыту институты. – 2012 ж. – 300 б.
- 6 Жүнісбек Ә. Қазақ фонетикасы. – Алматы: Арыс, 2009 ж. – 312 б.
- 7 Барлыбаева Р. Қазіргі қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика. Алматы, «Мектеп», 1978. 144 б.
- 8 Қаймекеұлы Н. «Емлені түзету туралы» (*айтыс ретінде*) «Еңбекші қазақ». 1929, 19 ақпан. Кітапта: XX ғасыр басындағы қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы, «Қазығұрт», 2013 ж. – 640 б
- 9 Төрехұлов Н. Екі томдық шығармалар жинағы 1,2-томдар – Алматы: «Алаш», 2004 ж., – 290 б.
- 10 Латын графикасы негізіндегі қазақ әліпбиі: тарихы, тағлымы, болашағы. – Алматы, «Арыс», 2007 ж. – 410 б.

ӘӨЖ 811.512.122'373

ЛАТЫН НЕГІЗДІ ӘЛІПБИ АРҚЫЛЫ ЖАҢА СӨЗДЕРДІ МЕҢГЕРТУДІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ

Алдашева К.С.,

Философия ғылымдарының докторы (PhD)

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Орал, Қазақстан, e-mail: kama_kz89@mail.ru

Аннотация: В связи с переходом алфавита казахского языка с кириллицы на латинскую графику кодификация казахизированных новых слов приобретает некоторые особенности. Наряду с сложностями семантической прозрачности и звучанием в усвоении новых слов через казахский алфавит на основе латиницы появляются также конкретные проблемы, связанные с визуальным восприятием. В связи с этим проблемы усвоения новых слов через казахский алфавит на основе латиницы должны найти решения в рамках национальных интересов, которые предполагает осуществления ряда новых задач.

Исследование направлено на обобщение результатов проекта по теме «Кодификация неологизмов в современном казахском языке: когнитивные и лингводидактические аспекты», выполняемый в Западном-Казахстанском государственном университете имени М. Утемисова, в рамках грантового финансирования научных исследований на 2018-2020 годы Комитета науки МОН РК.

В статье анализируются некоторые результаты проведенного эксперимента по определению основных проблем по визуально-письменному усвоению новых слов в ракурсе казахского алфавита на основе латиницы.

Ключевые слова: новое слово, казахский алфавит на основе латиницы, модернизация общественного сознания, национальный код, образование.

Annotation: In connection with the transition of the alphabet of the Kazakh language from Cyrillic to the Latin script, the codification of Kazakhized new words acquires some peculiarities. Along with the difficulties of semantic transparency and sound in the assimilation of new words through the Kazakh alphabet on the basis of the Latin, there are also specific problems associated with visual perception. In this regard, the problems of learning new words through the Kazakh alphabet on the basis of the Latin alphabet should find solutions within the framework of national interests, which implies the implementation of a number of new tasks.

The research is aimed at summarizing the results of the project on the theme “Codification of neologisms in modern Kazakh language: cognitive and linguodidactic aspects”, carried out in M. Utemisov West Kazakhstan

State University, within the framework of grant funding for scientific research for 2018-2020 of the Science Committee of the MES RK.

The article analyzes some of the results of the experiment to determine the main problems in the visual-written assimilation of new words in the perspective of the Kazakh alphabet based on the Latin alphabet.

Keywords: new word, Kazakh alphabet based on Latin, modernization of public consciousness, national code, education.

2017 жылдың 12 сәуірінде жарияланған Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «қоғамдық сана жаңғырудың негізгі қағидаларын қалыптастыруды ғана емес, сонымен бірге, біздің заман сынағына лайықты төтеп беруімізге қажетті нақты жобаларды жүзеге асыруымызды да талап ететіндігін» атап көрсетті [1]. Мақалада алдағы жылдары қолға алуы тиіс бірнеше жобалардың қатарында қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне көшіру жұмыстарын жүзеге асырудың, бұл мәселеге неғұрлым дәйектілікпен, байыппен, терең түсініп караудың қажеттілігі нақты көрсетілген.

«Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 19 ақпандағы № 637 Жарлығына сәйкес [2], 2018 жылдың желтоқсан айында «Қазақ тілі емлесінің негізгі ережелері» жобасы Қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жөніндегі ұлттық комиссия мәжілісінде бекітілді. Жана қазақ әліпбиіне көшудің жоспарына сәйкес, ұйымдастыру жұмыстарынан кейінгі маңызды міндеттердің бірі – әдістемелік бағыттағы жұмыстар қолға алынуы тиіс. Бұл міндет Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаевтың «100 нақты қадам» бағдарламасында функциялық сауаттылықты дамыту үшін мектептегі оқыту стандарттарын жаңарту (76-қадам) және мектептік білім берудің қолданыстағы оқу бағдарламаларына мәңгілік ел құндылықтарын енгізу (89-қадам) бағыттарымен сабақтасып жатыр [3]. Бұл ретте қазіргі білім беру процесінің ерекшеліктеріне сәйкес оқулықтар, анықтамалықтар, нұсқаулықтардың мазмұны жаңартылып, сәйкесінше жаңғыртылған білім мазмұнның ұлттық сипатына айрықша назар аударылуы да заңдылық. Себебі «жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу» [1].

Болмыстың ұлттық сипатын танытатын тілдік категориялардың бірі – төл тілдің әлеуеті арқылы жасалған жаңа сөздер. Тіл динамикасының, тілдегі жаңғырудың басты көрсеткіші ретінде бағаланатын жаңа сөздер ұлттық сана мен ұлттық болмыстың мазмұнымен сабақтасқанда ғана, тілдің ұлттық сипатын сақтауға өзіндік ықпалын тигізеді. Осы мақсатта бейіндік мектептерде латын негізді қазақ әліпбиі бойынша жаңа сөздерді менгертумен байланысты проблемаларды анықтауға бағытталған эксперимент жүргізілді. Эксперимент нәтижелерін талдау латыннегізді қазақ әліпбиі арқылы тілде пайда болған жаңа сөздердің жүйеленуіне, бірізділенуіне, нормалануына, қалыптасуына, жетілдірілуіне, реттелуі мен стандартталуына қатысты теориялық және практикалық ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Қарастырылатын тақырыптың жүзеге асырылуында қазақ тілінің ұлттық-мәдени кодына сәйкес келетін жаңа сөздерге айрықша назар аударылатын болады. Проблеманы осы тұрғыдан зерделеу латыннегізді жаңа әліпби арқылы қазақ терминологиясының нормалануы мен қалыптануының жолдары мен әдістерін шапшандатуға, терминжасамның және жаңа сөз жасаудың негізгі ұстанымдарын бекітуге, ғылыми және оқу-ағарту жазба нұсқаларындағы кірме сөздер мен сөзбе-сөз аударылған жаңа сөздердің жағымды-жағымсыз жақтарын объективті түрде танытуға және лексикографиялық еңбектердегі қайсыбір жаңа сөздердің семантикалық және ұғымдық айқындығын қарапайым түсінуге кедергі жасайтын фактілердің себептерін анықтауға мүмкіндік жасайды. Проблеманы осы тұрғыдан зерделеу жаңа әліпби жағдайында қазақ тілінің ұлттық лексикалық қорын стандарттау, қалыптастыру және бірізділендіру бойынша қазіргі тіл мәселелерінің басты себептерін анықтап, тіл саясаты дамуының басым құралдарын белгілейді.

Бірінші тапсырма бойынша оқушы латыннегізді қазақ әліпбиінде жазылған сөздің орыс тіліндегі баламасын ұсынуы тиіс. Берілген сөздер: *ılderis, ırdıs, qaǵıdat, keden, tosınsyı.*

Екінші тапсырма бойынша қоғамдық-әлеуметтік сипаттағы жаңа сөздердің орыс тіліндегі баламасы ұсынылды. Оқушы ұсынылған сөздердің қазақ тіліндегі баламаларын көрсетуі керек. Берілген сөздер: *dieta, konsepsia, globalızasia, sy'venır, fortochka.*

Жаңа сөздердің қазақ және орыс тіліндеріндегі баламаларын сәйкестендіруді ұсынуға негіз болып отырған фактор – қазақстандық қоғамдағы қостілділік жағдайының мектептегі, қоғамдық орындардағы тілдік ортада кеңінен таралуы.

Тапсырма нәтижесі бойынша берілген сөздердің қазақ және орыс тілдеріндегі баламаларын сәйкестендіру мынадай көрсеткіштерге ие болды (кесте 1)

Ұсынылған жаңа сөздер	Дұрыс сәйкестік (%)	Қате сәйкестік (%)	Жауап беруден бас тарту (%)
<i>Üderis</i>	38	33	29
<i>Keden</i>	46	27	27
<i>Urdis</i>	29	36	35
<i>Lañkestik</i>	69	14	17
<i>Tosynsy</i>	46	25	29
<i>Dieta</i>	24	40	36
<i>Globalızasia</i>	39	34	27
<i>Konsepsia</i>	46	31	23
<i>Syvenir</i>	18	43	39
<i>Fortochka</i>	8	55	37

Кесте 1 – Қоғамдық-әлеуметтік сипаттағы жаңа сөздерді меңгеру дәрежесін анықтауға арналған тапсырма нәтижесі

Қазақ тіліндегі жаңа сөздердің орыс тіліндегі баламасын көрсетуде оқушылардың *ürdis* және *üderis* сөздерін шатастыратындықтары байқалды. *Üderis* сөзінің орыс тіліндегі *процесс* деген баламасын 40 оқушы дұрыс көрсеткен, ал 35 оқушы *tendensia*, *dmamuka*, *razvitiie*, *pozisia* сияқты қате сәйкестіктер ұсынған, 31 оқушы ешқандай жауап көрсетпеген. *Keden* сөзінің орыс тіліндегі баламасын 48 оқушы дұрыс көрсетсе, 29 оқушы қате жауап көрсеткен және 29 оқушы жауап беруден бас тартқан. *Urdis* сөзін дұрыс сәйкестендіргендердің саны – 31, ал 38 оқушы *proses*, *obÿchemie*, *metodika* сияқты қате жауаптар ұсынған, 37 оқушы жауап беруден бас тартқан. *Lañkestik* сөзінің дұрыс жауабын 73 оқушы дұрыс көрсеткен, бұл сөздің қазіргі қоғамдағы өзектілік деңгейінің жоғары екендігі байқалады, 15 оқушы мағынасы жақын *terroris*, *voma*, *perevorot*, *razryshenie*, *smertnik*, *pravonarÿshenie* сияқты сөздермен қатар қате жауаптар ұсынған. 18 оқушы жауап беруден бас тартқан. *Tosynsy* сөзінің семантикалық жағынан түсініктілігіне қарамастан, 27 оқушы қате жауап берсе, 31 оқушы жауап беруден бас тартқан, дұрыс жауап ұсынған 48 оқушы *tosynsy* сөзінің *surpris* баламасын көрсеткен.

Оқушылардың жаңа сөздерді меңгеру деңгейін анықтау бағытталған эксперименттің нәтижесінде мынадай нақты проблемалар анықталды:

– орта білім беру жүйесіне арналған қазақ тіліндегі оқулықтардың (қазақ тілі және жаратылыстану пәндері бойынша) дидактикалық базасында бұрын интернационалды атаулары норма болған терминдерді қазақшалауды үрдісінің басымдығы;

– мектеп оқулықтарын қазіргі тіл саясатына сәйкестендіру мақсатында лексикографиялық еңбектерге тіркелген жаңа сөздердің енгізілуі және оқулықтар авторлары тарапынан жаңа сөздердің қасалуы (жаратылыстану ғылымдары бойынша мектеп оқулықтарындағы жаңа сөздердің статистикалық мәліметі біздің тарапымыздан анықталған; мысалы, тек қана 7-сыныпқа арналған биология пәні бойынша оқулықта 334 сөз кездеседі);

– қазіргі мектеп оқулықтарының тілі мен стилін біршама жаңартқан;

– қазіргі мектеп оқушысы үшін психоллингвистика, әлеуметтік лингвистика тұрғысынан қарағанда, оқулықтардың тілін қабылдау біршама күрделенген;

– қазіргі күрделі қоғам жағдайында оқушылардың менталды лексиконында жаңа сөздердің орнығу дәрежесі ғылыми және практикалық тұрғыдан әлі де анықталмаған, яғни анықтау кезеңінің нәтижесі көрсеткендей, көптеген жаңа сөздер жазба нұсқаларда ғана сақталған. Әсіресе жаратылыстану бойынша ғылыми аталымдардың *тіл жүйесі – сойленіс – үзус* үштігіндегі орналасуы бірдей емес. Ғылыми терминдер тіл жүйесінде бар (негізінен жазба нұсқаларда, ғылыми әдебиеттерде), бірақ *сойлеу* және *үзус* деңгейіне өту дәрежесі бәсең.

Жүргізілген сауалнаманың жалпы қорытындысы бойынша оқушылардың жаңа сөздерді меңгеру дәрежесінің салыстырмалы түрде бәсең екендігі байқалды. Бұл жаңа сөздерді есте сақтау, әлеуметтік-қолданыстық маңызын түсіну, дұрыс қолдану дағдыларының төмен екендігін дәлелдейді. Осыған

байланысты жаңа сөздерді меңгерту бағытында білім беру жүйесінде нақты іс-шараларды жүзеге асырудың қажеттілігі туындайды. Эксперименттік анықтау кезеңінде алынған нәтижелер бойынша және зерттеудің нысанына, мақсаты мен міндеттеріне сәйкес тәжірибелік оқыту қолға алынды.

Қалыптастырушы эксперименттің мақсаты – жаңа сөздерді меңгерту арқылы оқушылардың лингвомәдени құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған әдістемелік жүйенің тиімділігін тәжірибе арқылы дәлелдеу.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін төмендегідей міндеттер ілгері шығарылды:

- тәжірибелік оқытуды ұйымдастырудың жоспарын құру;
- эксперименттік және бақылау топтарын анықтау;
- эксперименттік сыныптардағы оқушылармен сұқбат өткізу;
- өткізілетін сабақтардың жоспарын жасау.

Анықтау кезеңінің нәтижелері бойынша бақылау және эксперименттік топтар белгіленіп, тәжірибелік оқыту жүргізу туралы қорытынды жасалды. Тәжірибелік оқытуды жүзеге асыру мақсатында эксперименттік топтарға жаңа сөздерді меңгертуге арналған «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: калыптану және норма» деп аталатын таңдау пәнінің жобасы ұсынылып, оқу үдерісіне енгізілді.

«Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: калыптану және норма» таңдау пәнінің оқу бағдарламасы Қазақстан Республикасындағы қазақ тілінің әлеуметтік-коммуникативтік қызметін кеңейту мен нығайтуға, мемлекеттік тілді оқытудың әдіснамасын жетілдіру мен стандарттауға бағытталған заннамалық құжаттардағы талаптарды жүзеге асыру мақсатында әзірленді.

Қалыптастыру кезеңінің нәтижесін нақтылау мақсатында және ұсынылған оқу бағдарламасының тиімділігін дәлелдеу үшін қорытынды эксперимент өткізілді.

Қорытынды эксперименттің мақсаты – тәжірибелік оқытудың нәтижелері бойынша сандық және сапалық өңдеулер жасау.

Қорытынды кезеңнің мақсатына сәйкес оқушылардың мынадай дағдылары анықталды:

- жаңа сөздерді есте сақтау дағдысы;
- жаңа сөздерді дұрыс және белсенді қолдану дағдысы;
- жаңа сөздердің мағынасын түсіну дағдысы;
- жаңа сөздердің әлеуметтік-қолданыстық маңызын ажырату дағдысы.

Осы мақсатта ауызша тапсырмалар кешені ұсынылды. Тапсырмаларда ауызша формада ұсынуға түрткі болған жай – жаңа сөздердің оқушылардың менталды лексиконында қаншалықты орныққандығын тексеру, ойлау үдерістерінің жылдамдығы олардың танымдық, тілдік және коммуникативтік санасында жаңа сөздердің репрезентациясын көрсетеді:

1) Жаңа сөздерді есте сақтау дағдысы: бұрын белсенді қолданыста болған орыс тіліндегі атаулардың қазақ тіліндегі нұсқасын есте сақтау дәрежесін анықтау үшін респонденттерге мынадай сөздер ұсынылды: *fortochka, kvitansiya, proezdnoi bilet, banket, vokzal, adres, territoria, planeta, kalendar, khent*;

2) Жаңа сөздерді дұрыс қолдану дағдысы: жекелеген жаңа сөздер берілді. Тапсырманың шартына сәйкес берілген жаңа сөздерді қатыстырып, сөйлем құрауы тиіс: *taptaıruın, teńgerim, máyesek, túindeme, qozǵaltıqsh, kózqamandyq*.

3) Жаңа сөздердің мағынасын және әлеуметтік-қолданыстық маңызын түсіну дағдысы: берілген жаңа сөзге түсініктеме беруі тиіс: *jipshymaq, tamyzǵy, shuıǵyma, tálimbaq, jelbaǵar, synaııyr*.

Қалыптастырушы эксперименттің тиімділігін дәлелдеу мақсаты көзделген қорытынды эксперименттік нәтижелері бойынша оқушылардың лингвомәдени құзыреттіліктерін құрайтын негізгі дағдылардың одан әрі дамығандығы анықталды. Соның ішінде жағдаяттың мақсаты мен шартына қарай жаңа сөздерді сауатты қолдана алуы, әдеби тіл айналымына жаңа сөздердің ену сатыларын талдай алуы, қатысымның барлық түрлерінде жаңа сөздерді дұрыс жұмсай білуі, сөздік қорын жаңа сөздер арқылы байытуы, жаңа сөздерді әлеуметтік-қолданыстық маңызына сай қатыстыра отырып, мәтін құрай алуы, жаңа сөздердің калыптануы мен нормалану үдерістерінің тіл жүйесіндегі маңыздылығына саналы көзқарас танытуы сапалық жағынан айтарлықтай жоғарылаған. Бұл аталғандар жаңа сөздерді жалпы орта білім беру жүйесінде меңгертумен байланысты түйткілді мәселелердің барлығын, оны шешу мақсатында ұсынылған әдістемелік жүйенің тиімділігін айқын дәлелдейді және зерттеу нысанының айрықша маңыздылығын танытады.

Қорыта айтқанда, жоғарыда атап өткеніміздей, оқушылардың жаңа сөздерді меңгеру дәрежесін

анықтау үшін құрылған сауалнаманың құрылымындағы танып-түсіну және тезаурустық білім модельдері арнайы тапсырмаларды қамтыды. Бұл тапсырмалар анықтау кезеңінде және тәжірибелік оқытудан кейінгі қорытынды кезеңде әртүрлі мазмұнда респонденттерге ұсынылып, әр кезеңнің сандық және сапалық көрсеткіштері шығарылып, тұжырымдалды. Сондай-ақ қалыптастырушы кезеңде пайдаланылған әдіс-тәсілдердің, тапсырмалар мен жаттығулар кешенінің тиімділігін дәлелдеу мақсатында жаңа сөздерді меңгерумен байланысты дағдыларды анықтау үшін берілген ауызша тапсырмалардың қорытындысы «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: қалыптану және норма» деп аталатын тандау пәнінің оқыту үдерісіндегі оң нәтижесін танытып отыр. Алдынала белгіленген эксперименттің мақсатына сәйкес болжанған нәтижелерге қол жеткізілді. Алынған қорытындылар мен жасалған тұжырымдар латыннегізді қазақ әліпбиі арқылы жаңа сөздерді меңгерудің білім беру жүйесіндегі теориялық және практикалық жағынан өзектілігін дәйектейді.

Әдебиет

- 1 Н.Ә. Назарбаев. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» // <http://www.akorda.kz/kz>
- 2 Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы № 569 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/>
- 3 «Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам» // Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы. – <http://adilet.zan.kz>

ӘОЖ 811.512.122(09):003.335

ЛАТЫН ӘЛІПБИІ – ЗАМАН ТАЛАБЫ

Алдашев Н.М.,

филология ғылымдарының кандидаты, доцент
С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті
Ақтөбе, Қазақстан, E – aldashev13@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются причины перехода на латинский алфавит, а также ученые языковеды, занимающиеся данной проблемой.

Ключевые слова: апостроф, латинский алфавит, письменность, казахский язык

Annotation: The article discusses the reasons for the transition to the Latin alphabet and scholars linguists relating to this phenomenon.

Keywords: apostrophe, latin alphabet, writing, kazakh language

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы қазақ жазуын латын әліпбиіне 2025 жылға дейін көшіру туралы тапсырма берді. Қазақ жазуын латын әліпбиіне көшіру – уақыт талабы. Осы бағытта Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Латыншаға көшудің терең логикасы бар. Бұл қазіргі заманғы технологиялық ортаның, коммуникацияның, сондай – ақ ХХІ ғасырдағы ғылыми және білім беру процесінің ерекшеліктеріне байланысты. Мектеп қабырғасында балаларымыз ағылшын тілін оқып, латын әріптерін онсыз да үйреніп жатыр. Сондықтан жас буын үшін ешқандай қиындық, кедергілер болмақ емес» деп атап көрсетті. [1]

Ең алдымен латын әліпбиіне көшу мәселесі қазақ тілінің болашағына, оның қолданыс аясын кеңейтіп, қазақ халқының жаңа заман талабына сай өсіп, өркендеуін көрсететін негізгі темірқазықтың бірі деп те айтуға болады. Дегенмен де латын әліпбиіне көшуге байланысты алаңдаушылық туындап, латын жазуын қазақ тіліне қарай ыңғайлап жасауда бірнеше нұсқалар ұсынылуда. Дүниежүзілік тәжірибеге сүйенетін болсақ көптеген мемлекеттер латын әліпбиін өздерінің негізгі алфавиті ретінде қолданып келеді. (қосымша №1)

Көріп отырғанымыздай, латын жазуы көне Еуропа елдерінде де кеңінен қолданып, әрбір тіл өздерінің тілдік заңдылықтарына сәйкес ыңғайлап қолданып келе жатыр. ХХ ғасырдың алғашқы 20 – 30 - ыншы жылдары Қазақстанда латын алфавитінің жобасы сол кездегі бұқаралық – ақпарат құралдарында жан – жақты талқылауға түсті. ХХ ғасырдың басында «Еңбекші қазақ», «Жаршы», «Жаңа мектеп» газеттерінде де көрініс тауып отырды. Латын әліпбиіне көшу мәселесі туралы алғашқыда осы